

Italai XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieniame gyvenime

Aušra Baniulytė

Straipsnio tikslas – apžvelgti italų domėjimąsi Lietuva ir imigracijos į Lenkijos-Lietuvos valstybę priežastis: dėl ko italai vyko į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kokie buvo jų ryšiai su vietos didikais, kokia buvo jų veiklos reikšmė XVI–XVII a. Lietuvos kultūriniam gyvenimui. Darbe remiamasi istorikų ir menotyrininkų tyrinėjimais bei istoriografija, įvairiomis šaltinių publikacijomis ir XVII a. italų tekstais. Ankstyvasis italų atvykimas į Lietuvą susijęs su krašto christianizacija, kai, be greta popiežiaus legatų ir pasiuntinių, ieškančių LDK paramos karuose prieš kitatikius, į šalį vis dažniau vyko pirkliai, amatininkai, menininkai, gydytojai. Jie norėjo čia padaryti karjerą ar praturtėti, kai kurie iš jų įsitvirtindavo ir pasilikdavo visam laikui įgydami pilietybę ar net nobilitaciją. Nuo XVI a. Vilniui tapus svarbiu prekybos centru, ypač sustiprėjus komerciniams ryšiams su Rytais, šiame mieste susibūrė gausi italų bendruomenė. Ji palaikė glaudžius ryšius su vietos didikais, neretai tapdami jų ir ir Italijos kunigaikščių tarpininkais. Atvykėliai, užsiimdami Lietuvoje įvairia veikla, skatino jos suartėjimą su Europos kultūra.

Aušra Baniulytė, Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra, K. Donelaičio 52–502, LT-44244 Kaunas, el. paštas: ik@hmf.vdu.lt

XVI–XVII a. atvykėliai iš kitų šalių darė nemažą įtaką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK, arba Lietuva) politiniam, kultūriniam bei socialiniam gyvenimui. Tai popiežių nuncijai, pasiuntiniai, dvarų informatoriai, pirkliai, gydytojai, kariškiai, dvariškiai, muzikantai, tapytojai, skulptoriai, architektai, pagaliau paprasčiausi nuotykių ieškotojai. Viename nedidelės apimties darbe sudėtinga aptarti visų užsieniečių: prancūzų, vokiečių, italų ir kt. indėlį į daugiatautę LDK kultūrą. Todėl šiame straipsnyje bus susitelkta ties italais,

kurie nagrinėjama laikotarpiu buvo svarbiausi renesanso ir baroko kultūros nešėjai ne tik LDK, bet ir Vokietijoje, Austrijoje, Vengrijoje ar Lenkijoje. Straipsnyje norima atskleisti italų atvykimo į Lietuvą tikslus ir veiklą šiame krašte. Apsiribojama XVI–XVII amžių analize, tačiau, siekiant išsamiau nagrinėti temą, užsimenama ir apie italų domėjimosi Lietuva ypatumus ankstesniais amžiais.

Italų atvykėlių indėlis į LDK kultūrą nėra specialiai tyrinėtas, tačiau ši problematika fragmentiškai atsiskleidžia įvairių humanitarinių mokslų srityse: istorijos, menotyros ir kultūros studijose. Atrodo, išsamiausiai mus dominantį klausimą išsiaiškino meno istorikai: tyrinėdami renesanso ir baroko epochos vaizduojamojo meno ypatumus, analizavo italų menininkų: skulptorių, architektų ir dailininkų nuopelnus Lietuvos menui. Sudėtinga būtų suminėti visų mokslininkų šios srities studijas, todėl paminėsime tik tuos, kurie daugiausia domėjosi italų menininkų veikla LDK. Tai Halinos Kairiūkštytės-Jacinienės (1930a; 1930b), Povilo Reklaičio (1999), Sigitos Samuolienės (1992), Dalios Klajumienės (2004), Mindaugo Paknio tyrimai (1998; 2000), daugiausia susiję su barokinio meno tyrimais. Prie šio tipo studijų taip pat priskirtinos lenkų autorių Juliuszo Chrościckio (1996; 2000) bei Mariuszo Karpowicziaus¹ darbai, kuriuose nušviečiami italų skulptorių, dailininkų, architektų bendruomenės Lenkijos-Lietuvos valstybėje ypatumai ir reikšmė Abiejų Tautų Respublikos (ATR, arba Respublikos) meno raidai.

Istorikų darbuose dominuoja Italijos ir Lietuvos valstybių politiniai ir kultūriniai ryšiai. Jie dažniausiai atskleidžiami per Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykius – Lietuvos krikšto bei christianizacijos problematiką, pavyzdžiui, Z. Ivinskio (1961; 1987), Pauliaus Rabikausko (1971; 2002), Pauliaus Jatulio² (1989) ar Viktoro Gidžiūno (1969; 1985) darbai. Kitus domino italų požiūris į Lietuvą: Augustino Janulaičio studija apie *Enėją Silvijų Piccolomini bei Jeronimą Pragiškį: ir jų žinios apie Lietuvą XIV–XV a.* (Janulaitis 1928); Juozo Tumelio *Pilypo Kalimacho žinios apie lietuvių kilmę* (Tumelis 1986), R. Kamuntavičiaus studijos apie *Lietuvos įvaizdžio stereotipus italų XVI–XVII a. literatūroje* (2001; 2002) bei lenkų

¹ Verta paminėti lenkų menotyrininko Mariuszo Karpowicziaus mokslinius tyrimus, paskelbtus Lenkijos, Lietuvos ir Italijos mokslinėje spaudoje (Karpowicz 1967; 1995a; 1995b; 1996; 2002), kuriuose autorius, aiškindamas „itališkojo“ baroko savitumą Lenkijoje ir Lietuvoje, ypač akcentavo italų menininkų indėlį į Respublikos meną.

² P. Jatulis tyrinėjo Italijos archyvus ir surinko daug įvairios medžiagos apie šiuose archyvuose saugomus istorinius šaltinius, naudingus tiek apskritai Lietuvos istorijos ir kultūros, tiek Italijos ir Lietuvos ryšių tyrimams. Ši medžiaga saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau VUB RS, f. 267).

istorikės Terezos Chynczewskos-Hennel tyrimai (Chynczewska-Hennel 1994; 1998). Verta paminėti italų autorių, baltistikos tyrinėtojų Guido Michelini³ (1992a; 1992b) ir Pietro Umberto Dini (1992; 1995) Lietuvos ir Italijos spaudoje skelbtas publikacijas. Italų domėjimosi Lietuva problematika iškelta taip pat Marcelino Ročkos studijoje apie humanizmo pradžia Lietuvoje (Ročka 2002), Juozo Jurginio ir Ingės Lukšaitės monografijoje apie Lietuvos kultūros istoriją (Jurginis, Lukšaitė 1981). Būtina paminėti taip pat keletą kultūrologinių studijų, kuriose nagrinėjama italų įtaka Lietuvos rašto (Jurgelėnaitė 1998) bei muzikinės (Trilupaitytė 2002) kultūros raidai.

Iš pateiktos istoriografijos apžvalgos aiškiai matyti, kad vis dėlto daugiau yra žinoma apie popiežiaus nuncijų ir italų menininkų veiklą LDK nei, pavyzdžiui, apie italus pirklius, medikus ar įvairius amatininkus. Tačiau šią informacijos nišą užpildė Aivo Ragauskio Vilniaus miesto valdančiojo elito XVII a. antroje pusėje tyrimai, kuriuose analizuojamas įvairių užsieniečių, tarp jų italų pirklių, dalyvavimas miesto bendruomenės valdyme (Ragauskas 2000; 2002).

Tiriant šią problematiką, taip pat svarbi lenkų ir italų istoriografija, kurioje pateikiama vertingos informacijos mus dominančia tema apie Lietuvą. Pavyzdžiui, italų istorikė Rita Mazzei gilinasi į italų pirklių iš Toskanos veiklą Vidurio Europoje ir Lenkijos-Lietuvos valstybėje⁴ (Mazzei 1982; 1999). Apie italų emigraciją į Lenkiją viduramžiais (XI–XV a.) rašė Riccardo Salmeri (Salmeri 1987). Apie italų reformatų indėlį į reformacijos plitimą Vidurio ir Rytų Europos regione – Domenico Caccamo (Caccamo 1970). I. Lukšaitė, tirdama reformaciją LDK (Lukšaitė 1999), taip pat mini italų reformatų veiklą Lietuvoje. Ypač gausi lenkų istoriografija, kurią aptarti dėl ribotos straipsnio apimties būtų sudėtinga. Be to, tai nėra šio straipsnio tikslas. Tad paminėsime keletą, mūsų nuomone, reikšmingesnių studijų, kuriose nušviečiami italų migracijos į Respubliką aspektai, jų bendruomenių kūrimasis ir veikla šioje valstybėje. Tai Stanisławo Tomkowicziaus (1900), Kazimiero Kaczmarczyko (1928), Jano Ptaśniko (1907; 1910; 1959), Henryko Barycziaus (1965), Karolinos Targosz (1967) bei Danutos Quirini-Popławskos (1980; 1995; 1998; 2002) darbai.

³ G. Michelini yra surinkęs Italijos archyvuose istorinių dokumentų, liečiančių Lietuvos valstybės praeitį. Nemaža jų saugomi VUB RS, G. Michelini fonde (f. 166). Kai kuriuos dokumentus šis mokslininkas yra paskelbęs Lietuvos ir Italijos spaudoje (žr.: Michelini 1991–1992a; 1992b; 1993; 1994a; 1994b).

⁴ R. Mazzei tyrimus yra paskelbusi Italijos ir Lenkijos mokslinėje spaudoje (Mazzei 1982; 1983; 1994; 1999; 2003a; 2003b).

Italai ir Lietuva

Kada italai pradėjo domėtis Lietuva, sunku pasakyti, nes laikotarpis iki XVI a. menkai tyrinėtas. R. Kamuntavičius disertacijoje apie italų ir prancūzų požiūrių į Lietuvą stereotipus teigia, kad tik nuo XVI a. užsieniečių tekstuose užsimenama apie keliavimo sąlygas Respublikoje (Kamuntavičius 2002: 42). Tuo tarpu A. Ragauskas, aptardamas italų valdančiajame Vilniaus miesto elite, įvardijo dvi italų imigracijos bangas Lenkijos-Lietuvos valstybėje: pirmąją sudarė daugiausia diplomatai ir menininkai, antrąją – pirkliai, medikai ir amatininkai. Pastaroji imigracija, plūstelėjusi XVI a. antrojoje pusėje, kiekybiškai nustelbė pirmąją (Ragauskas 2000: 180). Tačiau Riccardo Sameri teigia, kad pirmųjų atvykėlių iš Italijos į Lenkiją pėdsakai aptinkami jau nuo X a., ir šis procesas buvo glaudžiai susijęs su krikščionybės plitimu (Salmeri 1987: 5). Todėl reikia manyti, kad pirmųjų italų atvykimas į Lietuvą taip pat bus susijęs su christianizacijos procesu, kai kryžiuočių išmintais takais pasekė ir misionieriai. XII a. sustiprėjus Italijos ir Lenkijos bažnyčių ryšiams, popiežius siekė kontroliuoti pastarojoje vykstančius procesus, todėl plūstelėjo į kraštą gausybė popiežiaus legatų ar kitų aukšto rango pareigūnų, turėjusių stebėti dvasininkijos veiklą Lenkijos žemėje (Salmeri 1987: 6). Tuo metu buvo pastebėtas aktyvus italų cistersų ir kitų misionierių vykimas į Lenkiją. Jie popiežiui teikė informaciją ir apie baltų pagonis⁵. Kaip teigia Z. Ivinskis, Romos kurija Pabaltijū domėjosi jau nuo Mindaugo laikų ir apie baltų pagonis Roma jau žinojo XII a. pabaigoje (Ivinskis 1961: 122). Todėl reikėtų manyti, kad pradėta domėtis Lietuva daug anksčiau nei istoriografijoje įprasta laikyti XVI a., dažniausiai siejant aktyvią italų imigraciją į Lenkijos ir Lietuvos valstybę atvykus karalienei Bonai.

Vėliau, valdant Vytautui, Šventosios Romos domėjimasis Lietuva peraugo į glaudžius santykius (Ivinskis 1961: 127–130), pagrįstus bažnytinės unijos sudarymo interesu (Jonynas 1934: 3–4), kurį inspiravo išaugusi musulmonų grėsmė (Rowell 2002: 20–21). Todėl Šventajam Sostui buvo ypač svarbu įsigyti dar vieną sąjungininką Rytiniame pakraštyje kovojant su kitatikiais (Ivinskis 1936: 511) ir įtraukti Lietuvą į *Antemurale Christianitatis*. Joje Lenkijos-Lietuvos valstybė ypač aktyviai dalyvavo XVII a. ir už tai gavo krikščionybės gynėjos titulą (Graciotti 1977: 304).

Antiturkiškos koalicijos sudarymu rūpinosi tiek Romos kurija, tiek išvarginta nuolatinių turkų puldinėjimų Venecijos respublika, ypač po to, kai jos pirklių kolonijos prie Juodosios jūros pateko į turkų rankas (Quirini-Popławska 1995: 111–130; Caccamo 1970: 65–66). Todėl XV a. antrojoje pusėje, apie 60–70

⁵ Pasak V. Gidžiūno, cistersų ir augustinijonų misijos baltų žemėse žinomos nuo XII a. antros pusės (Gidžiūnas 1969: 245–251).

→

metus, padažnėjo Venecijos pasiuntinių⁶ kelionės į Lenkijos ir Lietuvos teritoriją (Graciotti 1977: 304). Tai iliustruoja apie 1474 m. Venecijos pasiuntinio Ambrogio Contarini apsilankymas Trakuose pas Kazimierą Jogailaitį⁷, taip pat italų filosofo ir humanisto Pilypo Kalimacho [Filippo Buonaccorsi Callimacco] (1 pav.) nuo 1476 m. Kazimiero Jogailaičio pasiuntinio, kelionės į Veneciją ir Romos kuriją rūpinantis antiturkiškos koalicijos sudarymu (Tumelis 1986: 96; Baczkowski 1994: 43–63; Rowell 1998: 19). Greičiausiai dėl šios priežasties P. Kalimachas lankėsi ir kurį laiką gyveno Lietuvoje, buvo Goštautų, anot Jano Jakubovskio, vakarietiškos kultūros nešėjų į Lietuvą (Jakubovskis 1921: 30), aplinkos žmogus ir palaikė artimus santykius su Jurgiu Goštautu (Jakubovskis 1921: 30).

Italų pirkliai ir jų prekybiniai ryšiai su Rytų Europa

Kryžiaus žygiai prieš kitatikius buvo paskata vykti į Rytų Europą ne tik popiežiaus legatams, pasiuntiniams ar misionieriams, bet taip pat italų bankininkams ir pirkliams, kuriuos masino noras praturtėti. Pirmųjų bankų, daugiausia priklausiusių Šventajam Sostui, steigimas Rytų Europoje apsiribojo mokesčių rinkimu kryžiaus žygiams finansuoti⁸ (Salmeri 1987: 7). Tarp tokių bankų, kurie aktyviausiai palaikė ryšius su Lenkijos mokesčių rinkėjais, buvo Florencijos respublikos bankai, tačiau labiausiai išsiskyrė Medičių bankas, vienas stipriausių bankų

1 pav. Pilypo Kalimacho (Filippo Bounaccorsi Callimacco) namas Torunėje (Lenkija), 1465–1466 m. priklausęs žinomam italų humanistui (esantis rytinėje pagrindinės miesto aikštės pusėje). (Autorės nuotrauka)

⁶ Plačiau apie Venecijos pasiuntinybių kūrimąsi ir veiklą žr.: Banionis 1998: 30.

⁷ Venecijos pasiuntinys A. Kontarini vyko į Persiją 1474 m. per pietines LDK žemes. Po trejų metų, grįždamas per Maskvą, užsuko į Trakus susitikti su karaliumi ir LDK kunigaikščiu Kazimieru. Tai buvo suplanuotas vizitas, nes pasiuntinio sutikimui buvo ruošta (Jurginis, Lukšaitė 1981: 77–78; Klimas 1933: 158–166).

⁸ Tokių bankų ir mokesčių rinkėjų veiklą Lenkijoje liudija paskelbti archyviniai dokumentai. Žr.: Elementa... 1962.

Europoje per visą XIV–XV a. (Vannucci 1986: 122–124; Salmeri 1987: 11; Mazzei 1999: 119–120).

Medičiai, turėdami glaudžius ryšius su Šventuoju Sostu, vykdė stiprią komercinę ir politinę invaziją į Lenkiją nuo XVI a. pradžios iki pat XVII a. pabaišos (Salmeri 1987: 11). Didžiausia šios šeimos prekybos dalis buvo prekyba įvairiais audiniais, labai paklausiais to meto mados rinkoje – tai šilkas, damastas ir brokatas⁹ (Caccamo 1970: 68; Vannucci 1986: 128; Mazzei 1999: 256), kuriuos ypač vertino Lietuvos didikai (Matušakaitė 2003: 31). Jau nuo XV a. Medičiai buvo įsikūrę savo „holdingus“ visoje Europoje (Vannucci 1986: 128) ir toliau skverbėsi į Lenkijos ir LDK teritoriją (Mazzei 1983: 7–11; 1999: 55–59). Dėl šios bankininkų ir pirklių invazijos XVI a. išsiskyrė du pagrindiniai prekybos centrai – Krokava ir Vilnius (Ptašnik 1907: 1–147; Mazzei 1999: 26–27). Kitos dvi didelės italų kolonijos buvo įsikūrusios Varšuvoje ir Poznanėje (Kaczmarczyk 1928: 1–40; Mazzei 1999: 106; Ragauskas 2000: 181). Vilnius buvo labai svarbus prekybiniam ryšiams su Rusijos ir Ukrainos miestais. Į juos taip pat buvo vežamos itališkos prekės: be minėtų audinių, dar aliejus ir vynos¹⁰ (Caccamo 1970: 85; Mazzei 1999: 27). Kaip teigia Z. Ivinskis, per Lietuvą XIV–XVI a. vyko didžiulis prekybos tranzitas, kur Lietuvos pirkliai dažnai atlikdavo tarpininkų vaidmenį prekyboje su Ukraina ir Rusija¹¹ (Ivinskis 1992: 113). Vilnius šiame prekių tranzite iš Rytų buvo svarbus prekybos centras, jame telkėsi įvairūs italų vertelgos, todėl per visą XVI–XVII a. pagal italų bendruomenės gausą galėjo lygiuotis į didžiausius Lenkijos miestus Krokavą ar Varšuvą, kuriuose buvo susitelkusios pačios didžiausios italų kolonijos Respublikoje (Ragauskas 2000: 184).

Be to, buvo didelės prekybininkų genujiečių ir venecijiečių kolonijos prie Juodosios jūros: Kilios, Monkastro, ypač Kafos mieste (Caccamo 1970: 65–66; Salmeri 1987: 9–11; Mazzei 1983: 7; Małowist 1993: 38–40; Quirini-Popławska 2002: 126–127), buvusiam viename iš svarbiausių prekybos uostų, jungusių LDK su Rytais (Quirini-Popławska 2002: 213). Matyt, Kafoje dažnai susikirsda-

⁹ M. Matušakaitė teigia, kad XVI a. šilkas ir brokatas daugiausia buvo gabenamas iš Florencijos, Venecijos ir Genujos (Matušakaitė 2003: 31). Jūratė Kiaupienė išskyrė pagrindines muges, kuriose vyko prekyba audiniais – tai Gniezno ir Torunės mugės (Kiaupienė 2003: 12). Tačiau viena pagrindinių mugių, kuriose vyko prekyba itališkais audiniais, ypač šilku, yra laikoma Krokava (Mazzei 1983: 28). Prekyba audiniais vyko ir kitų miestų mugėse: Piotrkovo, Lowičo, Jaroslavo, Liublino ir Lvovo (Mazzei 1983: 28; 1999: 250–260).

¹⁰ Be to, italai supirkinėdavo Lenkijoje ir Lietuvoje grūdus, medų, kailius, džiovintą mėsą, vašką, neapdirbtą vilną ir gabendavo į Italiją (Caccamo 1970: 85; Vannucci 1986: 129; Salmeri 1987: 9).

¹¹ Z. Ivinskio teigimu, per Lietuvą iš Ukrainos ir Rusijos – iš Naugarduko ir Maskvos valsčių nuo XV a. pab. vyko didelis kailių, odų ir vaško transportas. Plačiau žr.: Ivinskis 1992: 113.

vo italų, lenkų ir lietuvių pirklių keliai, nes šie per savo pasiuntinius buvo išsirūpinę prekybos laisvę (Matušakaitė 2003: 18). Italai, stipriai konkuravę su armėnais ir žydais, užėmė lyderių pozicijas prekyboje Juodąja jūra. Tačiau žlugus Konstantinopoliui, kai Venecija prarado Juodosios jūros kelią, ryšiui palaikyti su minėtomis italų kolonijomis prie Juodosios jūros buvo pasirinktas sausumos kelias per LDK slaviškas žemes ir Lenkiją (Caccamo 1970: 66; Małowist 1993: 125–129). Dėl to pasidarė glaudesni prekybiniai ryšiai tarp Italijos ir Lietuvos valstybių.

Genujiečiai ir venecijiečiai pirkliai, jau nuo XIII a. sutinkami Kijeve, prekiaavo ne tik audiniais ir kailiais, bet ir gyvąja preke – vergais (Quirini-Popławska 2002: 213; Caccamo 1970: 60). Būtent jie turėjo vergų prekybos monopolį visoje Europoje. Jais aprūpindavo daugiausia Italijos, taip pat kitų Europos šalių aukštuomenę. Vergų prekybos kelias ėjo nuo Juodosios jūros, Kaspijos stepių ir Šiaurės Kaukazo. Šios vietovės buvo pagrindinis vergų gavimo šaltinis. Vėliau jis ėjo per LDK slaviškas žemes ir Lenkiją į Italiją¹² arba kitas Europos šalis (Quirini-Popławska 2002: 43–183). Lenkijoje vergų prekyba viduramžiais nebuvo itin aktyvi ir neturėjo didesnės reikšmės, o Lietuvos slaviškose žemėse ji buvo kur kas gyvesnė (Quirini-Popławska 2002: 211–218)¹³. Minėta autorė teigia, kad XVI a. Lenkijos ir Lietuvos žemėse belaisviai ne tik dirbdavo, patarnaudavo namų ūkyje, bet ir jais būdavo prekiaujama (Quirini-Popławska 2002: 295).

Lietuvai, kuri nuolatos vykdė įvairias karines kampanijas, „gyvųjų prekių“, matyt, netrūko. Žinoma, kad LDK didžiojo kunigaikščio Vytauto dvare buvo laikoma nemažai belaisvių, atsigabentų iš karo žygių. Todėl galėjo būti, kad jie taip pat būdavo parduodami minėtiems prekeiviams iš Genujos ir Venecijos. Pavyzdžiui, 1410 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas perdavė dvi verges – čerkeses mergaites (vieną 13, kitą 11 metų) popiežiaus pasiuntiniui, teisės daktarui, Jacopo de Viviani (Quirini-Popławska 2002: 219). Matyt, panašių dovanų galėjo būti ir daugiau. Apie belaisvių dovanojimus ir siuntimus į Italiją randama žinių ir vėlesniuose šaltiniuose – XVII a. italų informatorių, popiežiaus nuncijų ir pasiuntinių laiškuose. Pavyzdžiui, karaliaus Jono Sobieskio sekretorius Tomaso Talenti 1685 m. kovo 7 d. laiške Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kozimui III rašo, kad per savo patikėtinį Gherardini pasiuntė

¹² Italijoje, ypač Romoje, XIV–XV a. buvo paplitusi tradicija, atėjusi iš senovės romėnų, laikyti dvare kuo daugiau vergų (Quirini-Popławska 2002: 27–39). Plačiau apie belaisvius Venecijos respublikoje žr.: Quirini-Popławska 1998: 155–172.

¹³ Apie belaisvius LDK XVI a. yra rašęs A. Nikžentaitis (Nikžentaitis 1992; Nikžentaitis 1997) Marius Sirutavičius (Sirutavičius 2002).

Jo Šviesybei Kunigaikščiui du kalmukus¹⁴ kaip dovaną nuo Jo Karališkosios didenybės (ASF¹⁵, f. MP, b. 4495, l. 267v).

T. Talenti laiške rašė, kad „abu yra guvūs ir smalsūs, didumo sulig penkių ketvirčių rankos, išlenktomis kaip ratas kojomis ir šlaunimis, keistomis rankomis, pelenų spalvos plokščiais veidais, mažomis juodomis akimis, baltais kaip alebastro dantimis; jau pakrikštyti, abu labai šmaikštūs ir geranoriški“¹⁶. Tačiau tokias dovanas, vertinamas kaip tikrą prabangą, tuomet teikdavo ne tik karališkasis dvaras, bet ir didikai. Susidaro įspūdis, kad belaisvius dovanodavo kaip karo trofėjus. Pavyzdžiui, LDK etmonas Mykolas Kazimieras Pacas, be gausių dovanų Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kozimui III¹⁷, į Florenciją pasiuntė ir turkų vaikina, kuris pateko į nelaisvę per mūšį prie Chotino (Brahmer 1980: 120).

Kūrimasis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Vykstant aktyviai prekybai tarp Lenkijos-Lietuvos ir Italijos, kūrėsi gausios italų bendruomenės Respublikoje. Apie tai savo relacijose Šventajam Sostui apie Respublikos dvarus bei karališkąjį dvarą užsiminė popiežiaus nuncijus Galeazzo Marescotti. Jo teigimu, šiame krašte yra daug italų pirklių ir jų parduotuvių (*Relacye* 1864: 366). Vieni pirkliai, kurių didžiausią procentą sudarė florentiečiai ir venecijiečiai, buvo pastoviai apsigyvenę Lenkijoje, kai kurie buvo įgiję Krokuvos miesto piliečio teisę, kiti iš Lenkijos savo prekybinius reikalus perkeldavo į Lietuvą arba važinėjo tiek po Lenkiją, tiek po visą LDK. Pavyzdžiui, Carlo Soderini ir Tommaso Soderini, Filippo Talducci ar Luca del Pace kontraktus sudarinėjo ir Krokuvoje, ir Vilniuje (Mazzei 1999: 143–144, 292–293; Salmeri 1987: 11; Caccamo 1970: 70). Vienas iš jų Guglielmo Orsetti (2 pav.), kilęs iš Lukos respublikos, vienas turtingiausių ir įtakingiausių Krokuvos pirklių, savo verslą plėtojo ne tik Lenkijoje, Niurnberge, bet ir Lietuvoje (Mazzei 1999: 337–338), verslo ryšius palaikė su Vilniuje rezidavusiais tautie-

¹⁴ Kalmukai (turk. kalimak, kalmak – atsilikėliai), save vadinantieji mongolais oiratais (mongol-oirat, „mongolų sąjunga“), pasklidę Volgos žemupyje, Altajuje, Tomsko srityje. Žr. Lietuvių enciklopedija 1957: 337.

¹⁵ Archivio di Stato di Firenze (ASF) (Italijos valstybės archyvas Florencijoje), f. Mediceo del Principato (MP) (Kunigaikštystės (1529–1753) laikotarpio Medičių šeimos fondas), b. 4495, Talenti, 1685 03 07, Varšuva, Tomaso Talenti – Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kozimui III, l. 267v–268v.

¹⁶ „...sono vaghi, e curiosi, alti il maggiore cinque quarti di braccio, le gambe, e le coscie curve, come un cerchio, le mani straordinarie; faccia stacciata, e larga, d’un color cenerino; gli occhi piccioli, e neri; et i denti belle quanto un’alabastro; già sono christiani; spiritosi al segno maggiore, e tutti insigieni [?] di buona volontà...“, (ASF, f. MP, b. 4495, l. 267v).

¹⁷ Plačiau apie LDK etmono M. K. Paco ryšius su Toskanos didžiuoju kunigaikščiu Kozimu III žr.: Baniulytė 2004: 43–62.

čiais (Ragauskas 2000: 184). Su italų pirkliais ar bankininkais kontaktuodavo lietuviai pirkliai, pavyzdžiui, vilnietis Jurgis Štrunkas palaikė verslo ryšius su kroviečiais Guglielmo Orsetti, taip pat Enrico ir Scipio Moriconi'ais (Ragauskas 2000: 184, 22 nuoroda).

Kai kurios pirklių šeimos į Lietuvą kėlėsi visam laikui. Šiam žingsniui juos skatino geresnės verslo sąlygos. Pavyzdžiui, tai vyko po Jono Kazimiero abdikcijos 1668 m., kuomet kai kurie pirkliai prarado savo verslą ir bankrutavo Lenkijoje (Mazzei 1983b: 134). Vieni grįžo į tėvynę, kiti atsikėlė į Lietuvą, kaip, pavyzdžiui, Cinacchi ir Moriconi šeimos nariai, kilę iš Lukos respublikos, esančios netoli Florencijos. Italų istorikės R. Mazzei teigimu, XVII a. Moriconi šeima (liet. Marikonieniai) atsikėlė į Krokuvą, jiems buvo suteikta miesto piliečio teisė *civis cracoviensis*. XVII a. pradžioje Marikonieniai savo verslą aktyviai plėtojo tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje. Apie XVII a. vidurį kai kurie šios šeimos nariai verslą perkėlė į Lietuvą – į Vilnių ir Kėdainius ir laikui bėgant sulietuvėjo. Šiandien jų itališka kilmė yra primiršta, neretai jie laikomi lietuviškos kilmės. Vienas iš Marikonienių Frediani Moriconi 1654 m. karuose su švedais paskolino didelę sumą Lietuvos kariuomenės algoms išmokėti ir už tai buvo nobilituotas¹⁸ (Mazzei 1983: 19–21; 1999: 109–110).

Italų veikla

XVI a. LDK įsigalėjus kai kurioms didikų giminėms, italų sutinkama jų dvaruose. Pastarųjų santykiai su vietos didikais buvo įvairiausi. Tai priklausė

2 pav. Baltramiejus Strobel,
Guglielmo Orsetti portretas,
Varšuvos nacionalinis muziejus.
(Iliustracija paimta iš:
Mazzei 1999: il. Nr. 17)

¹⁸ Jo vaikiai Scipijonui ir Jonui Karoliui 1673 m. Varšuvos seime taip pat buvo suteiktas indigentas, t. y. bajorystė užsienio bajorui. 1676 m. seime ta privilegija dar kartą buvo patvirtinta ir pripažintas Marikonienių herbas: pusiau padalyto skydo kairėje dalyje banguotos jūros vaizdas, aukščiau galvos šarvai su karūna ir ant jos tupis šuo; dešinėje dalyje yra erelis, aukščiau galvos šarvai su karūna ir ant jos negrės galva (Niesiecki 1841: 479–480; Żychliński 1880: 224).

nuo jų finansinės padėties ir pareigų. Turtingieji palaikė dalykinius kontaktus. Tai dažniausiai pirkliai ir bankininkai. Paprastai jie stengdavosi užmegzti ryšius su įtakingiausiais didikais (Ragauskas 2000: 183). Italai pirkliai Lietuvos diduomenę aprūpindavo madingais itališkais audiniais ir vynu, t. y. prekėmis, kurios rodė prabangą, gerą skonį ir madą (Ptašnik 1959: 5; Ragauskas 2000: 181). Kaip teigė nuncijus Galeazzo Marescotti, itališkas vynas buvo brangus, todėl buvo prieinamas tik aukščiausiai elito viršūnei, tuo tarpu vidutinis bajoras tenkinosi vengrišku vynu ar vietoje gaminamais gėrimais (*Relacye...* 1864: 366).

Bankininkai dažniausiai vietos didikams skolindavo pinigus. Pavyzdžiui, Vilniuje savo verslą plėtoję stambūs italų pirkliai Sebastiano ir Valerio Montelupi palaikė ryšius su Radvilomis (Montelupi 1986; Mazzei 1982: 42; Mazzei 1999: 121–125; Ragauskas 2000: 184). Tai liudija S. Montelupi susirašinėjimas su Vilniaus vyskupo koadjutoriumi, Olykos kunigaikščiu, Lenkijos pasiuntiniu Romoje Jurgiu Radvila (Montelupi 1986: 21–22). Su kitu šios giminės nariu – Vilniaus vaivada Mikalojumi Radvila Našlaitėliu Sebastianas ir Valerijus Montelupi'ai net gerokai konfliktavo dėl vienos ilgai negražintos sumos, už kurią kunigaikštis buvo laidavęs (Caccamo 1970: 72).

XVII a. LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco ir jo pusbrolio LDK etmono Mykolo Kazimiero Paco finansiniais reikalais rūpinosi apsukrus vertėiva Bartolomeo Cinacchi (Ragauskas 2000: 187–197). Šis, kaip jau minėta, iš Lukos respublikos kilęs italas, turtingas pirklys, prasidėjęs Pažaislio vienuolyno statyboms, palaikė itin glaudžius santykius su minėtais Pacų giminės nariais, vykdydamas jų finansinius pavedimus, t. y. atsiskaitymus su menininkais (Paknys 1998: 5; Ragauskas 2000: 194), galbūt, kaip ir daugelis jo tautiečių, skolindavo pinigų statyboms. Šis asmuo, kaip ir kiti minėti italai Pacų dvare, buvo įgijęs didelį LDK kanclerio K. Z. Paco pasitikėjimą ir buvo jo atstovas. Galimas dalykas, kad veikliojo Cinacchi'o municipalinė karjera Vilniaus mieste, nušviesta A. Ragausko (Ragauskas 2000: 178–197), labai sėkmingai susiklostė būtent dėl ryšių su Pacais.

Italai ir reformacija

A. Ragausko teiginys, kad „italai paprastai buvo katalikai“ (Ragauskas 2000: 185), nėra tikslus. Galbūt šią autoriaus nuomonę suformavo Lietuvoje paplitęs stereotipinis požiūris į Italiją kaip į katalikišką kraštą. Tačiau reikia pasakyti, kad kaip tik nemažai italų, atvykusių į Lenkijos-Lietuvos valstybę, buvo pabėgę iš Italijos dėl savo religinių įsitikinimų, t. y. dėl reformacijos idėjų skleidimo savo tėvynėje, todėl vadinami eretikais. Jų veiklą Vidurio ir Rytų Europoje tyrinėjo italų mokslininkai Domenico Caccamo studijoje apie

italų eretikų imigraciją į Moraviją, Lenkiją, Transilvaniją 1558–1611 m. (Caccamo 1970) ir Rita Mazzei monografijoje apie italų pirklus Vidurio ir Rytų Europoje (Mazzei 1999: 181–21).

Anot šių autorių, italų pirkliai nemažai prisidėjo prie reformacijos idėjų plitimo Lenkijos-Lietuvos valstybėje. Dažnai būdavo, kad atvykę ieškoti užuovėjos nuo persekiojimų italai eretikai imdavosi verslo. Vienas iš tokių pavyzdžių – gerai žinomo italų reformato Niccolò Buccella verslo karjera. Jis, baigęs medicinos mokslus Paduvoje, taip pat dėl savo religinių įsitikinimų pabėgęs iš Italijos, kuri laiką vertėsis gydytojo praktika Stepono Batoro dvare (Knot 1928: 10; Caccamo 1970: 51–54; Mazzei 1999: 279), ėmėsi verslo – importavo į Lietuvą druską, sudarydamas konkurenciją Ukrainos druskos kasykloms. Kaip ir daugelis jo tautiečių, dar užsiėmė pinigų skolinimu (Caccamo 1970: 54; 73).

Dėl viso to nekyla abejonių, kad XVI a. viduryje į Lenkijos-Lietuvos valstybę plūstelėjo reformatai iš Italijos, ypač po 1540 m., kai jų padėtis labai pablogėjo visame Italijos pusiasalyje ir netgi Venecijoje, kur iki to laiko reformatai turėjo didžiausią laisvę. Nuo 1542 m. prasidėjo žiaurūs persekiojimai. Iš pradžių italų reformatai prieglobsčio ieškojo Šveicarijoje, tačiau jų idėjoms nepritapus jie ėmė vykti į tolimesnius kraštus – ir į Lenkijos-Lietuvos valstybę (Caccamo 1970: 13). Yra žinoma, kad Radvilų paramos ieškojo žymiausi vadinamieji Italijos eretikai – Lelio Sozzini ir antitrinitorius Giorgio Biandrata [Biandrata]. Pastarajam Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila net nedvejodamas patikėjo misiją Transilvanijoje (Knot 1928: 9; Caccamo 1970: 19–22).

Toks Bernardino Ochino vėliau iš Lenkijos persikėlė į Radvilų dvarą (Caccamo 1970: 26). Antibabtistas Simone Simoni, kilęs iš Lukos, Paduvos universiteto medicinos mokslų ir filosofijos daktaras, amžinas Niccolò Buccella priešas (Ciampi 1830: 11–19; Ciampi 1834: 334–341; Knot 1928: 26), medicinos traktate *Divi Stephani primi Polonorum regis magnique Lithuaniae ducis...*¹⁹ paskyrė dedikaciją Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui LDK didžiajam etmonui Albertui Radvilai. Šiame traktate jis aptarė gydymo metodus, taikytus pastarojo gydymui (Ciampi 1830: 23). Jo pacientas taip pat buvo Mikalojus Radvila Našlaitėlis. Greičiausiai dėl ryšių su Radvilomis Simone Simoni vėliau persikėlė į karališkąjį Stepono Batoro dvarą, bet po karaliaus mirties apšauktas šarlatanavimu pabėgo į Moraviją (Knot 1928: 26; Caccamo 1970: 138). 1611 m. Vilniuje buvo

¹⁹ *Divi Stephani primi Polonorum Regis magnique Lithuaniae ducis etc. sanitas, vita medica, aegritudo, mors a Simone Simonio med. Doctore atque intimo Majestatis illius medico, jussu et voluntate Ill.mi D.D. Alberti Radzivillii ducis in Olicka et Nieszwiecz Magnique ducatus Lithuaniae Supremi Marscialci exposita, scriptoque comprehensa. Nyssae typis Andrae Reinhechelii an. 1587.* Kaip teigė Sebastiano Ciampi, šis leidinys buvęs labai retas ir jis šį leidinį gavęs iš Romos, greičiausiai iš Kardinolo Carampi bibliotekos (Ciampi 1830: 23).

nuteistas myriop už išpuolį prieš katalikų procesiją Franco de Franco, kilęs iš Friuli vietovės Italijoje²⁰, evangelikų reformatų bažnyčios vyresnysis, pirklys Martino Castelli, palaikęs verslo ir kitus ryšius su Radvilomis ir Chodkevičiais (Ragauskas 2000: 185). Jie buvo vieni iš Italijoje persekiojamų eretikų, kurių tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje buvo gana gausiai dėl palankių sąlygų reformacijai plisti.

Kaip jau buvo galima pastebėti, italai, atvykę į Respubliką, dažnai užsiimdavo įvairiausia veikla. Pavyzdžiui, istoriografijoje gerai žinomas veronietis Aleksandras Guagnini, tarnavęs Vitebsko vaivados Stanislovo Paco kariuomenėje rotmistru (Radziszewska 1978: 6) ir parašęs *Sarmatiae Europae descriptio* („Europos Sarmatijos aprašymas“, 1578), kartu su savo tėvu atvyko į Lietuvą ir tuo pačiu metu eidamas karinę tarnybą buvo karo inžinierius, diplomatas, literatas ir vertėsi prekyba (Mazzei 1999: 28; Caccamo 1970: 82).

Kitas panašus plataus masto veikėjas Tito Livio Burattini, karaliaus Jono Kazimiero sekretorius ir pinigų kalyklos savininkas, artimas Bartolomeo Cinacchi verslo partneris (Mazzei 1983b; Birkenmajer 1937: 133–136). T. L. Burattini Lietuvoje palaikė artimus santykius su įtakingiausiomis didikų giminėmis Radvilomis ir Pacais (Birkenmajer 1937: 133–136). Todėl, matyt, neatsitiktinai šio turtuolio, nukaldinusių pirmuosius varinius lietuviškus šilingus, praminčius „buratinkomis“, verslas ir mokslinė veikla buvo susiję su Lietuva (Janušonis 1974: 125–133; Jurginis, Lukšaitė 1981: 285–286). Šis pinigų kalybos meistras, britų istoriko Normano Davies'o nuomone, galbūt tik pasipelnymo siekęs sukčius²¹ (Davies 1998: 503), kontaktavo su žymiais to meto intelektualais, tokiais kaip Girolamo Pinocci, rezidavusiu Krokuvoje, ir prancūzu P. Des Noyers (Birkenmajer 1937: 133; Targosz 1967: 20–35). Jis gilinosi į fizikos, astronomijos mokslus, Vilniuje atliko bandymus ir šiame mieste 1675 m. išleido knygą *Misura universale*, kurioje buvo vienas pirmųjų bandymų įvesti Europoje universalų ilgio matą ir buvo paskelbtas ilgio matavimo vieneto „metro“ pavadinimas (Jurginis, Lukšaitė 1981: 286). Šis verslus žmogus, susikrovęs didžiulius turtus iš pinigų kalybos, užsiėmė ir intelektualia veikla, kuria prisidėjo prie to meto Europoje svarbių gamtos mokslų – fizikos ir astronomijos raidos Vilniaus mieste.

²⁰ Franco di Franco dėdė taip pat buvo atsikėlęs į Lenkiją, kur jam buvo suteikta nobilitacija, žr.: Caccamo 1970: 271, 1 nuoroda.

²¹ N. Davies teigimu, T. L. Burattini gavęs karaliaus leidimą kaldinti varines monetas, kurių vertė buvo lygi trečdaliui grašio. 1660–1666 m. jis paleido į apyvartą tokių monetų per 900 milijonų ir sukėlė valstybėje nematytą chaosą. Kitais metais šių pinigų „buratinkų“ vertė dar krito nuo 1/70 iki 1/800 dalies (Davies 1998: 503).

Italai – uždara sava bendruomenė ir LDK didikų klientai

Svarbu pažymėti, kad italų bendruomenė, kaip uždara giminystės ryšiais pagrįsta sistema, veikė pagal „šėimos“ principą, kai labiausiai prasimušę visuomenėje sutelkdavo apie save tėvynainius ir visaip juos proteguodavo bet kuria veikla užsiimančius – prekyba ar bažnyčių statymu (Ragauskas 2000: 192). Taigi nors ši bendruomenė įsikūrusi Respublikoje, visuomet palaikydavo glaudžius ryšius su savo tėvyne. Pasitaikydavo tokių atvejų, kaip minėta Marikoniu šeima, kad kai kurie jų įsikurdavo visam laikui, tačiau dalis giminės narių vis dėlto grįždavo į Italiją. Dažnai jie būdavo Lietuvos didikų tarpininkai tarp Italijos dvarų²² ar Šventojo Sosto, praktiškai užsiimdavo diplomatine veikla, padėdami palaikyti Lietuvos didikams ryšius su Italijos aukštuomene, ir už tai būdavo net nobilituojami (Ragauskas 2000: 187). Tokiu pavyzdžiu galėtų būti Pacų dvare tarnavęs Lorenzo Domenico de'Pazzi, tariamas Pacų giminaitis, kuriam greičiausiai už ištikimą tarnystę ir tarpininkavimą su kunigaikščių Medičių dvaru buvo suteiktas grafo titulas (Baniulytė 2004: 50).

Be to, italai neretai būdavo paprasčiausi dvarų informatoriai, kaip ir tikri nūdienos žiniasklaidos atstovai, detaliam fiksuodami įvykius, darydavo pranešimus Šventajam Sostui arba Italijos kunigaikščiams apie Respublikos aktualijas. Tai liudija gausūs *Avvisi* – pranešimai, saugomi Italijos archyvuose (Cynarski 1988: 81–89; Wojtyska 1998: 45–58), kurie mums šiandien yra laišškai iš praeities, teikiantys informaciją apie to laiko mentaliteto, gyvenenos, papročių, kultūros ir politikos ypatumus. Iš tokių pavyzdžių verta paminėti Venecijos diplomato, kunigo Michele Bianchi, pasivadinusio Alberto Vimina, prašymas apie Lietuvos ir Lenkijos karą su Maskva XVII a. viduryje (Bianchi 2004) arba G. Michelini skelbti laiškų fragmentai iš Parmos archyvų apie 1609–1611 metų Lietuvos karus (Michelini 1993: 66–69).

Baigiamosios mintys

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvasis italų vykimasis į Lietuvą sutapo su krašto christianizacija, kai greta popiežiaus legatų ir pasiuntinių, ieškojusių paramos LDK karuose prieš kitatikius, į Lietuvą ėmė vykti pirkliai, amatininkai ir menininkai. Nuo XVI a. Lietuvai tapus aktyvia prekybinio tranzito į Rytus šalimi, Vilnius virto svarbiu komercijos centru, kuriame būrėsi italų vertėivos, tarp kurių buvo nemažai reformacijos idėjų skleidėjų. Daugiausia jie palaikė ryšius su įtakingiausiomis Lietuvos didikų giminėmis Chodkevičiais,

²² Žinoma, kad Radvilos palaikė ryšius su Mantujos kunigaikščių Gonzagų gimine (Mazzei 2003b: 79), o Pacai su Florencijos kunigaikščiais Medičiais (Baniulytė 2004: 43–62).

Radvilomis, Pacais, įsikurdavo jų dvaruose arba tapdavo jų artimais ir patikimais žmonėmis, t. y. klientais. Šie atvykėliai, užsiimdami įvairiausia veikla – dažnai suderindami pinigų „darymą“ su kūryba ar intelektualiais darbais, ir susibūrę į uždara bendruomenę, kai įtakingiausi nariai globodavo savo tėvynainius, stengėsi praturtėti, siekė titulų ar menininkų karjeros. Italai eretikai, pirkliai ir menininkai, dažnai tarpininkaudami tarp Lietuvos didikų ir Italijos kunigaikščių dvarų, nešė Vakarų Europoje vyravusią madą ir kultūrą į Lietuvos didikų dvarus – per tai vyko Lietuvos valstybės bendravimas bei jos sąrtėjimas su Europos kultūra.

Literatūra

- Baczkowski Krzysztof. 1994. Callimacco e le ambascerie Veneziane in Polonia negli anni '70 del XV secolo, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne* 110: 43–63.
- Banionis Egidijus. 1998. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI amžiais*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Baniulytė Aušra. 2004. Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antroje pusėje, *Lietuvos istorijos metraštis* 2002(2): 43–62.
- Barycz Henryk. 1965. *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich.
- Bianchi Michele (Alberto Vimina). 2004. *Trumpas pasakojimas apie Lietuvos ir Lenkijos karą su Maskva XVII a. viduryje / Breve racconto della guerra di Lituania e Polonia contro Mosca alla metà del XVII secolo*. Komentarus parašė A. Tyla, sudarė V. Dolinskas. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus.
- Birkenmajer Aleksander. 1937. Burattini (Boratyni) Tytus-Liwiusz, *Polski słownik biograficzny* 3: 133–136. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Brahmer Mieczysław. 1980. *Powinowactwa polsko-włoskie: z dziejów wzajemnych stosunków kulturalnych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Caccamo Domenico. 1970. *Eretici italiani in Morawia, Polonia, Transilvania (1558–1611)*. Firenze: Le Lettere.
- Ciampi Sebastiano. 1830. *Notizie di medici, maestri di musica e cantori, pittori, architetti, scultori ed altri artisti italiani in Polonia e polacchi in Italia*. Lucca: Tipografia di Jacopo Balatrerri.
- Ciampi Sebastiano. 1834. *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altri parti settentrionali* 1. Firenze: Per Leopoldo Allegrini e Giov. Mazzoni Stampatori nella Badia Fiorentina.

- Chynczewska-Hennel Tereza. 1994. *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Chynczewska-Hennel Tereza. 1998. Pobyt Maria Filonardiego w Wilnie (1936 r.), *Barok: Historia-Literatura-Sztuka* V/2 (10): 51–63.
- Chrościcki A. Juliusz. 1996. Kamieniarze i mafiosi zarobkowa emigracja z Włoch do Europy Środkowej i Wschodniej (XV–XVIII w.), *Przegląd humanistyczny* 1 (334), rok XL: 69–85.
- Chrościcki A. Juliusz. 2000. Rola włoskich projektantów i rzemieślników w przemianach sztuki barokowej (Europa Środkowo-Wschodnia), pod redakcją Pelca J. i dr. *Barok w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej: drogi przemian i osmozy kultur*. Materiały konferencji naukowej „Barok w krajach Europy Środkowej i Wschodniej (Warszawa, 23–25 marca 1999)”: 183–193. Warszawa: Wydział Polonistyki, Instytut Literatury Polskiej.
- Cynarski Stanisław. 1988. Avvisi z Polski z lat 1554–1590, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 33: 81–89.
- Collura Paulus (ed.). 1962. *Elementa ad fontium editiones 5: Repertorium rerum Polonicarum in Archivo Dragoneti de Torres in civitate Aquilana*. Romae: Institutum Historicum Polonicum.
- Davies Norman. 1998. *Dievo žaislas: Lenkijos istorija 1: Nuo seniausių laikų iki 1795 metų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Dini Pietro. 1992. Excursus storico dei rapporti culturali italo-lituani, *Centro Europa e Italia nel passato e nel presente*: 24–35. San Vincenzo: Kiwanis club di „Piombino-Riviera Etrusca”.
- Dini Pietro. 1995. Italijos Renesanso ir Baltų kultūros bei kalbos nežinomi autoriai ir veikalai bei jų šaltiniai, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 15: 365–370.
- Gidžiūnas Viktoras. 1969. Vienuolijos Lietuvoje IX–XV a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 10: 243–271.
- Gidžiūnas Viktoras. 1985. Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis* 6: 1–185.
- Graciotti Sante. 1977. L’antemurale polacco in Italia tra Cinquecento e Seicento: il barocchizzarsi di un mito, a cura di Ślaski J. *Barocco fra Italia e Polonia*: 303–323. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ivinskis Zenonas. 1936. Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje, *Židinys* 5–6: 511.
- Ivinskis Zenonas. 1961. Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amžiaus galo), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 4: 117–150.
- Ivinskis Zenonas. 1987. *Rinktiniai raštai 4: Krikščionybė Lietuvoje*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

- Ivinskis Zenonas. 1992. Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje, *Praeitis* 2: 100–125.
- Jakubovskis Janas. 1921. *Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją*. Kaunas.
- Janulaitis Augustinas. 1928. *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis: ir jų žinios apie Lietuvą XIV–XV a.* Kaunas: Spindulys.
- Janušonis Stasys. 1974. 1663–1667 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pinigų kalyklų infliacinių vario šilingų kaldinimo nežinomos ataskaitos, *Lietuvos istorijos metraštis* 1973 metai: 123–134.
- Jatulius Paulius. 1989. *Fontes historiae Lituaniae: Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis* 2 (1609. VI. 26 – 1926. V. 13). Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum.
- Jonynas Jgnas. 1934. *Bažnytinė unija*. Kaunas.
- Jurgelėnaitė Rasa. 1998. The Impact of the Italian Poetic Tradition in Lithuania, *Acta Conventus Neolatini Bariensis: Proceedings of the Ninth International Congress of Neo-Latin Studies* (1994) 184: 347–352.
- Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė. 1981. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki XVIII a.)*. Vilnius: Vaga.
- Kaczmarczyk Kazimierz. 1928. Włosi w Poznaniu na przełomie XV na XVI wiek, *Kronika miasta Poznania* 6(1/192): 1–40.
- Kairiūkštytė-Jaciniene Halina. 1930a. Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen, *Tauta ir žodis* 6: 1–172.
- Kairiūkštytė-Jaciniene Halina. 1930b. Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės, *Židinys* 12 (7/67): 119–341.
- Kamuntavičius Rūstis. 2001. XVI–XVII a. Lietuva itališkuose šaltiniuose ir istoriografijoje, *Istorija* 49–50: 88–97.
- Kamuntavičius Rūstis. 2002. *Lietuvos įvaizdžio stereotipai italų ir prancūzų XVI–XVII a. literatūroje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas / Lietuvos istorijos institutas.
- Karpowicz Mariusz. 1967. *Działalność artystyczna Michelangela Pallonego w Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karpowicz Mariusz. 1995a. Artyści włoscy w Pożajściu. Pietro Puttini i Giovanni Merli, *Rocznik historii sztuki* 21: 317–334.
- Karpowicz Mariusz. 1995b. Giovanni Battista Gisleni ir Francesco De’Rossi. Iš architekto ir skulptoriaus bendradarbiavimo istorijos, *Dailė: Acta academiae artium Vilnensis / Vilniaus dailės akademijos darbai* 5: 165–196.
- Karpowicz Mariusz. 1996. *Artisti Valsoldesi in Polonia nel’600 e ’700*. Como: Attilio Sampietro editore.
- Karpowicz Mariusz. 2002. *Artisti ticinesi nella prima metà del’600*. Ticino: Edizioni Arte e Storia.

- Kiaupienė Jūratė. 2003. Mada – pirklio nauda. Audinių, galanterijos ir plataus vartojimo buities prekių importas į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę XVII a. pradžioje, *Menotyra* 2(31): 11–18.
- Klajumienė Dalia. 2004. *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Klimas Petras. 1933. Ambrosio Contarini: Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474–1477), *Praeitis* 2: 158–182.
- Knot Antoni. 1928. *Dwór lekarski Stefana Batorego*. Poznań: A. Wrzosek.
- Lietuvių enciklopedija* 10. 1957. Bostonas: Lietuvių enciklopedijų leidykla.
- Lukšaitė Ingė. 1999. *Reformacija: Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Małowist Marian. 1993. *Europa i jej ekspansja XIV–XVII w.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mazzei Rita. 1982. I mercanti italiani a Cracovia agli inizi del seicento, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne* 71: 39–47.
- Mazzei Rita. 1983. *Traffici e uomini d'affari italiani in Polonia nel seicento*. Milano: Franco Angeli Editore.
- Mazzei Rita. 1994. I Bandinelli di Firenze fra Toscana e Polonia (secoli XVII–XVIII), *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne* 110: 163–173.
- Mazzei Rita. 1999. *Itinera mercatorum: circolazione di uomini e beni nell'Europa centro-orientale 1550–1650*. Lucca: Maria Pacini Fazzi Editore.
- Mazzei Rita. 2003a. Quasi un paradigma „Lodovicus Montius Mutinensis” fra Italia e Polonia a metà del cinquecento, *Rivista Storica Italiana* CXV (1): 5–56.
- Mazzei Rita. 2003b. Sulle orme di un Segretario Modenese di Bona Sforza e Sigismondo II Augusto: „Respolonicae” negli Archivi di Stato di Modena, di Mantova e di Parma, a cura di Platania G. *L'Europa Centro-Orientale e gli archivi tra età moderna e contemporanea*: 71–87. Viterbo: Sette Città.
- Matušakaitė Marija. 2003. *Apranga XVI–XVII a. Lietuvoje*. Vilnius: Aidai.
- Michelini Guido. 1991–1992a. Una fonte italiana sulle azioni belliche dei moscoviti in Lituania negli anni 1654–1655, *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*. Potenza: Congedó editore.
- Michelini Guido. 1992b. Lietuva XVI a. Venecijos ambasadorių raštuose, *Mokslas ir gyvenimas* 11: 30–31.
- Michelini Guido. 1993. Lietuva kai kuriuose Šiaurės Italijos archyvuose, *Kultūros barai* 6: 66–69.
- Michelini Guido. 1994a. Trumpas Lenkijos kilmės, karalystės dydžio bei jos sienų, to, ko gausu yra ir ko joje trūksta, jų tikybos aprašymas (anoniminis 1598 m. tekstas italų kalba), *Lietuvos istorijos metraštis* 1992 metai: 161–178.
- Michelini Guido. 1994b. Una fonte per la storia della „Respublica” Polaccoitunana: i dispacci di Alessandro Bellentani, *Università degli studi della Basilicata*.

- Dipartimento di Scienze Storiche, Linguistiche e Antropologiche. Quaderni* 1: 217–240.
- Montelupi Sebastiano. 1986. *Korespondencja Sebastiana i Valeria Montelupich: (1576–1609)*. Wyd. D. Quirini-Popławska. Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Niesiecki Kaspar. 1841. *Herbarz Polski* 6. Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela.
- Nikžentaitis Alvydas. 1992. XIII–XV a. Lietuvių bendruomenės bruožai (organizacija, taktika, papročiai), *Karo archyvas* 13: 3–34.
- Nikžentaitis Alvydas. 1997. Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje (1283–1409), Kiaupa Z. ir kt. (red.). *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*: 507–527. Vilnius: Lietuvos instituto leidykla.
- Paknys Mindaugas. 1998. K. Z. Paco dvaro santykis su Pažaislio menininkais, *Menotyra* 1: 4–9.
- Paknys Mindaugas. 2000. Nowe źródła o artystach w Pożajściu w kręgu mecenatu Krzysztofa Zygmunta Paca, *Biuletyn historii sztuki* 1–2: 153–161.
- Ptaśnik Jan. 1907. Z dziejów kultury włoskiego Krakowa, *Rocznik Krakowski* 9: 1–147.
- Ptaśnik Jan i Kutrzeba Stanisław. 1910. Kupcy Włoscy, *Rocznik Krakowski* 14: *Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego*: 96–108.
- Ptaśnik Jan. 1959. *Kultura włoska wieków średnich w polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Quirini-Popławska Danuta. 1980. *Działalność Sebastiana Montelupiego w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku*. Uniwersytet Jagielloński: Rozprawy habilitacyjne 41. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Quirini-Popławska Danuta. 1995. Republika Wenecka wobec akcji antytureckiej w latach 1440–1444 (na tle sytuacji politycznej w Europie), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne* 119: 111–130.
- Quirini-Popławska Danuta. 1998. Niektóre aspekty niewolnictwa w Republice weneckiej XIV–XV wieku, Quirini-Popławska D. (pod red.). *Niewolnictwo i niewolnicy w Europie od starożytności po czasy nowożytne*: 155–172. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Quirini-Popławska Danuta. 2002. *Włoski handel Czarnomoskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Rabikauskas Paulius. 1971. *Fontes historiae Lituaniae* 1: *Relations status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae: 1. Dioeceses Vilnensis et Samogitiae*. Romae: Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum.
- Rabikauskas Paulius. 2002. *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltinotyra*. Vilnius: Aidai.

- Radziszewska Julia. 1978. *Maciej Strykowski. O początkach, wywodach, dziełnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*. Opracowanie tekstu i komentarza: Julia Radziszewska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ragauskas Aivas. 2000. Bartolomeus Cynaki ir Cų. Italai Vilniaus miesto valdančiąjame elite XVII a. antrojoje – XVIII a. pirmojoje pusėje, Asadauskienė N., Janužytė A. (red.). *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Tarptautinė konferencija, Vilnius, 1999 m.: 178–205. Vilnius: Vaga.
- Ragauskas Aivas. 2002. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Reklaitis Povilas. 1999. *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant* (Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, raėyti 1954–1900 m. Vokietijoje). Sud. V. Jankauskas: 125–132. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690 2*. 1864. Berlin, Poznań: Wydanie biblioteki Polskiej w Paryżu.
- Ročka Marcelinas. 2002. Rinktiniai raštai, Vaicekauskas M. (sud.) *Senoji Lietuvos literatūra* 11. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Rowell Stephen Christopher. 1998. Amžinos pretenzijos arba kaip turim skaiyti elitinę literatūrą?, Jokubaitis A. ir Kulakauskas A. (red.). *Seminarai*: 7–29. Vilnius: Vyturis.
- Rowell Stephen Christopher. 2002. Lietuva: krikščionybės pylimas?: Vienos XV amžiaus ideologijos pasisavinimas, Staliūnas D. (sud.). *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*: 17–31. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Salmeri Riccardo. 1987. *Aspetti dell'emigrazione italiana in Polonia nel medioevo (sec. XI–XV)*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne* 86: 5–13.
- Samuolienė Sigita Julija. 1992. Komaskai ir stiuko lipdyba Šiaurės Europoje ir Lietuvoje XVII a. II pusėje, Vaiėvilaitė I. (sud.). *Nuo gotikos iki romantizmo*: 56–72. Vilnius: Academia.
- Sirutavičius Marius. 2002. *Karo belaisviai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus knyga.
- Targosz Karolina. 1967. *Hieronim Pinocci studium z dziejów kultury naukowej w Polsce w XVII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Tomkowicz Stanisław. 1900. Włosi kupy w Krakowie w XVII i XVIII w., *Rocznik Krakowski* 3: 7–26.
- Trilupaitienė Jūratė. 2002. Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryėiai XVI a., *Menotyra* 1(26): 64–69.

- Tumelis Juozas. 1986. Pilypo Kalimacho žinios apie lietuvių kilmę, *Lietuvos istorijos metraštis* 1985 metai: 94–101.
- Vannucci Marcello. 1986. *Storia di Firenze. Dal 59 a. C. al 1966: i duemila anni di una città, unica al mondo, che ha dato un suo stile di vita*. Roma: Newton Compton editori.
- Wojtyska Henryk Damian. 1998. Avvisi jako szczególny gatunek informacji gromadzonej przez papieską służbę dyplomatyczną w Polsce XVI i XVII wieku, *Odrodzenie i Reformacja XLII*: 45–58.
- Żychliński Teodor. 1880. *Złota księga szlachty Polskiej* 2. Poznań: Jarosław Leitgeber.

Italians in the Everyday Life of Lithuanian Grand Duchy in the 16th – 17th C.C.

Aušra Baniulytė

Summary

In the sixteenth-seventeenth century, visitors from other countries made a significant impact on the content of political, cultural, and social life of the Grand Duchy of Lithuania [henceforth – GDL]. These included ambassadors, papal nuncios, merchants, medics, soldiers, nobles, musicians, architects, painters, and sculptors. Within the limits of one article it is difficult to discuss the contribution of many foreigners – French, German, Italian – in the multinational culture of the GDL. This article, therefore, will focus only on the Italians who in the sixteenth-seventeenth century were the most important carriers of the Renaissance and Baroque culture, not only in the GDL, but also in other Central European countries: Germany, Austria, Hungary, and Poland.

Studies on art history dominate historiography, mostly because so many authors have been Lithuanian art historians. H. Kairiūkštytė-Jacinienė, P. Reklaitis, I. Vaišvilaitė, S. Samuolienė and others, in their studies of Renaissance and Baroque art, also discussed the activity of Italian artists in Lithuania. Historians such as Z. Ivinskis, P. Jatulis, and P. Rabikauskas concentrated on Lithuania's relation with the Apostolic See: A. Janulaitis investigated Eneo Silvio Piccolomini and his knowledge about Lithuania; Z. Ivinskis – relations between Lithuania and the Papacy through the centuries, and J. Tumelis did

research on Filippo Callimacco Buonaccorsi and his knowledge about Lithuanian origins.

The recent studies of historian A. Ragauskas established new facts about the Italians' position in the governing elite of Vilnius in the second half of the seventeenth century and at the beginning of the eighteenth century. R. Kamuntavičius studied the stereotypes of Lithuania's image in Italian and in French literature of the sixteenth-seventeenth century. R. Jurgelėnaitė revealed the influence of Italian poetic tradition on Lithuanian literature; J. Trilupaitienė, musical relations between Lithuania and Italy in the sixteenth century. J. Jurginis, M. Ročka, and I. Lukšaitė discussed the activity of Italian humanists in Lithuania during the Renaissance period.

For the study of this theme it is also useful to mention numerous Polish as well as Italian historiographers. However, it would be very difficult to make a long list of these authors and their works. A. Knot, J. Ptaśnik, H. Barycz, D. Quirini-Popławska, and K. Targosz are the most known Polish scholars who dedicated their studies to the relations between Italy and Poland. The Italian researchers G. Michelini and P. U. Dini pursued Baltic studies and their publications were in Lithuanian and in Italian. Italian historians D. Caccamo, R. Salmeri, and R. Mazzei investigated the immigration of Italians, mostly merchants, to Central-East Europe.

From the scholarship and sources presented above it is known that the interest of Italians in Lithuania, and in Poland coincided with the Christianization of the country when, together with papal legates, came the merchants. During the period of the late Middle Ages, Genoese and Venetian merchants, who had their colonies on the Black Sea, passed through Poland and the Slavonic lands of the GDL. In addition to goods such as various cloths, draperies, fur, wine, and oil, which were mostly the luxury goods, the Italian merchants were engaged in slave commerce. Genoese and Venetian merchants held a monopoly on the slave trade in Europe. It is possible to make an inference that the Italian slave merchants were active in the GDL as well, because in the court of the Grand Duke of Lithuania Vytautas (*pl.* Witold) there always were many war captives: in 1410 Vytautas presented to the papal legate, a doctor of laws, Jacopo de Viviani, two Circassian female slaves. Later, nobles presented the same „gifts”: in second half of the seventeenth century, the hetman of the GDL Mykolas Kazimieras Pacas (*pl.* Michał Kazimierz Pac) gifted to the Grand Duke of Tuscany Cosimo III a young Turkish lad who had been taken prisoner during the war (in 1673 11 10–11) near Chocim.

In the later period of the sixteenth and seventeenth centuries, some of the Italian merchants who had come to Poland, transferred their activity to and

settled in Lithuania: the Montelupi, Cinacchi, Moriconi families or, T. L. Burattini, known for his intellectual works such as *Misura universale*, written and published in Vilnius in 1675. They maintained commercial activity in close contact with local nobility, particularly, with the most influential and richest noble families like the Radvilos or the Pacai. In addition to the merchants in the courts, there were also Italian ambassadors, papal nuncios, or Italian humanists, the best known of them Francesco Filelfi and Filippo Calimacco Buonccorsi. During the period of Reformation, many heretics came to the Polish-Lithuanian Commonwealth to find refuge in this country. The most famous Italian heretics, such as Lelio Sozzini and Giorgio Biandrata, found protection in the court of Radvilos. Some of the Italian heretics, Niccolò Buccella and Martino Castelli for example, were engaged in commerce as well. Being in close contact with the richest noble families, the Italians very often became the mediators between the Lithuanian nobles and the courts of Italian dukes such as Gonzaga or Medici.

Summarizing, it is possible to say that the presence of the Italian community of merchants, artists, artisans, and others in Lithuania signified contacts and rapprochement of Lithuania's culture with that of Europe.

Gauta 2004 m. balandžio mėn.